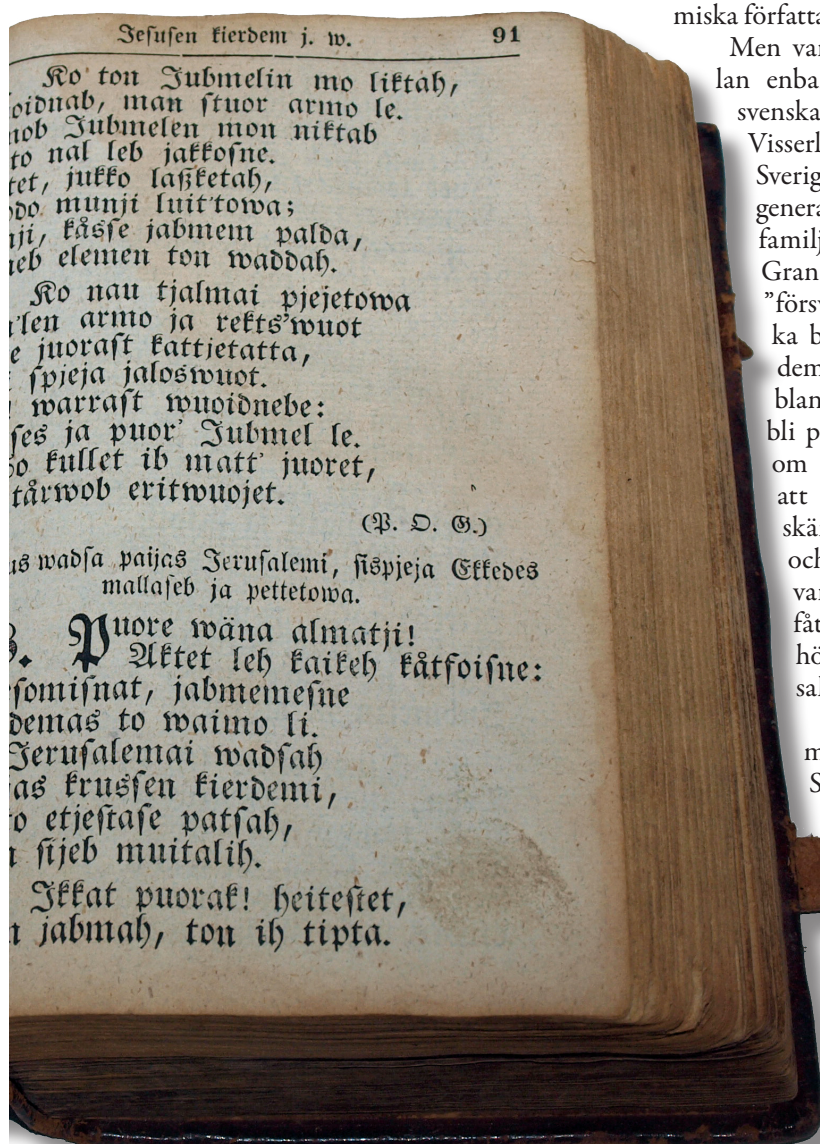

Skolor för samer – långt före Sveriges folkskola

När den svenska folkskolan byggdes ut i mitten av 1800-talet avvecklades samtidigt det samiska skolsystemet som var mer än hundra år äldre än det svenska. Bilden av obildade samer skapades under slutet av 1800-talet och ifrågasätts nästan aldrig.

Lulesamisk psalmbok från senare delen av 1800-talet. Foto: Olve Utne

Den samiska Skytteanska skolan i Lycksele grundades 1632. Men redan år 1619 publicerades de första böckerna på samiska språket. Om åtta år kan således den samiska boken fira sitt 400-års jubileum. Men spåren av denna bildningstradition är få i den officiella svenska historieskrivningen. Uppslagsverk, skolböcker och litteraturhistoria brukar ofta ignorera samiska författare.

Men var inte Skytteanska skolan enbart en produkt av den svenska kolonialismen? Nja. Visserligen grundades den av Sverige, men den förestods i generationer av flera samiska familjer, däribland familjen Gran. Och syftet var inte att "försvenska" begåvade samiska barn – utan att behålla dem som samiska; för att de bland annat skulle kunna bli präster och lära samerna om Bibeln. Man ville inte att utbildade samer skulle skämmas för sin bakgrund och fly Sameland. Så hade varit fallet med flera av de fåtal samer som sänts till högre utbildning i Uppsala.

När Linné 1732 kommer till Lycksele är den Skytteanska skolan redan 100 år gammal.

Där möts så två lärda män, och Linné skriver i marginalen i sin dagbok: "Pastor Hr. Ol. Gran uti Lycksele en stilla vacker man, hade besvär av mig både i upp och nedresan, befordrade min resa med all om-

sorg, fagnade mig väl, och skänkte mig en lappbåt uti miniatyr, som kostade 2:ne caroliner".

I början av 1700-talet byggdes det samiska skolsystemet ut i Sverige, efter förebilden Thomas von Westen, en norsk präst som 1717 hade grundat en utbildning för samiska lärare och präster i Trondheim. I Sverige fick man nu även skolor i Arjeplog, Föllinge, Gällivare, Jokkmokk, Jukkasjärvi, Utsjoki och Åsele. Skolorna var små, med bara sex barn som gick en intensiv tvåårig utbildning. Men de som utbildats blev ofta kateketer – en sorts kringvandrande lärare som i sin tur skulle undervisa samerna – bland annat lära dem läsa Bibeln på samiska. Skolorna skulle "kunna betraktas som en enkel form av lärarutbildning" (SOU 1975:99). På kateketskolorna utbildades således de som ansågs mest begåvade.

Trots den tidens dåliga jämställdhet utbildades ett betydande antal kvinnor. Hela 36 procent av eleverna var flickor. En unikt hög siffra i jämförelse med andra samtida skolor. Hur bra var då skolan? Även om den helt dominerades av samiska barn så var 13 procent nybyggare av svensk eller finsk härkomst. Svenskar som bodde i området och ville utbilda sina barn satte dem alltså i samisk skola! Här vänds våra invanda föreställningar upp och ned. Det var samerna som stod för bildningen, och svenskar som kom dit var ofta mer obildade än samebefolkningen.

I en anonym rimkrönika, som återfanns bland Linnés efterlämnade papper, hyllas det banbrytande samiska skolsystemet (se ruta).

Tonen är okritiskt hyllande och den svenska staten beskrivs som en moderligt skyddare av samerna. Det är

Från Linnés efterlämnade papper

Wår allernådigste kung Friedrich then förste,
Har lagt sig winning om med åhåga then störste
Hur de än vidare förkofrade må bli,
Och af sin egne barn gudztienst förrättas si.
Ty honom hafwer täcks allrnådigst så befalla,
At Scholor bygde ä' uti Lappmarcker alla,
Ther som nu theas barn sig daglig öfwa få,
Vti gudz ord och alt hwad nyttigt wara må.
Ja honom nådigt täcks, ei torfftig lön allena
Schol-mestarne bestå, som härwid böra tiena,
Men ock af lika nåd Lappbarnen åhrligen
Förordnad vnderhåld, bese Förordningen.
En obeskriflig nåd emot de lappar arma,
At öfwer theas barn sig nådigst så förbarma.
Ty sådant fattigt folck ei sielfwa de förmått
Sin barn til Scholor få, men vti mörckret gått.

Samefamilj i Sverige eller Norge. Sent 1800-tal.

naturligtvis en idylliserad bild, men skolsystemet som sådant var ändå i grunden en samisk institution – där samiskan var huvudspråket och läroböcker på samiska lästes. Man genomförde även ett pionjärbete med att kartlägga det samiska språket. Redan 1747 konstaterar Pehr Högström att "Lapska språket numera blifwit af lärde män til des natur och egenskaper så noga beskrifwit, som det lærer kunna trotsa många andra berömliga nationers tungomål". Några år senare, 1755, översatte Pehr Fjellström Nya Testamentet till samiska. 1811 var hela Bibeln översatt. Den samiska skriftkulturen började nu också så smått påverka svenska författare. Ett litet exempel är när den finlandssvenske poeten Frans Michael Franzén (1772–1847) inspirerades att nytolka den samiska prästen Olof Sirmas nedteckning av samiska dikter. Olof Sirmas ursprungliga version:

"Ränn nu raskare min vaja
Så att vi dess förr må hinna
fram till den som Sarak sände,
ödet ämnade åt mig.

Ack att jag snart såge henne,
finge titta på min älskling!
Kulnasatj, min lilla vaja,
ser du hennes ögon?"

Detta nytolkades av Franzén till:

"Spring min snälla ren,
över berg och fält!
Vid min flickas tält

får du krafsa sen.
Ymnig mossa där
under drivan är."

Generellt var svenskar bosatta i Same-land alltså sämre utbildade än samerna. I makarna von Dübens bok "Lappland och Lapparne" från 1872 finns det ännu kvar en del spår av det då förlorade samiska skolsystemets folkbildning. På ett ställe konstaterar författarna till exempel att "svenska språket talas och skrives bättre af Lapparne än af bönderne". Kanske inte så konstigt eftersom den svenska folkskolan ännu inte var fullt utbyggd. Men att samerna till och med skrev svenska bättre än bönderna bryter ändå mot vår invanda bild på ett dramatiskt sätt.

När den svenska folkskolan byggdes ut omorganiserades det samiska utbildningssystemet i flera omgångar. Resultatet blev tyvärr en drastisk försämring för den samiska kulturen. Till exempel flyttades den Skytteanska skolan 1865 till Tärnaby och blev en vanlig svensk folkskola. Det gamla samiska skolsystemet var inte perfekt – men för sin tid var det mycket progressivt. Det skapade en rad författare och intellektuella som tyvärr idag är nästan okända. Att återupptäcka dem är en viktig uppgift för alla som strävar efter en rättvis historieskrivning.

Olof Rydström

Källor

- Gustaf och Lotten (Charlotta) von Düben "Om Lappland och lapparne" (1873), nyutgåva 1977, sid 444
- Phebe Fjellströms och Israel Ruongs textsamling: "Berättelser om samerna i 1600-talets Sverige", 1983. Där återfinns den anonyma rimkrönikan "Samin Pirra acta Utza Kirje"
- Bertil Gullander "Linné i Lappland", 2:a uppl. 1977, sid 47
- Sten Henrysson (red), Anita Alm, Tuuli Forsgren och Egil Johansson "Samer, präster och skolmästare – ett kulturellt perspektiv på samerna och Övre Norrlands historia", Centrum för Arktisk Forskning, Umeå universitet, Rapport 23
- Sten Henrysson "Jokkmokk Lappskolas elever 1732–1846 – en analys", 1989, ur Egil Johansson (red), Scriptum nr 14, Forskningsarkivet vid Umeå universitet.
- Pehr Högström "Beskrivning öfwer Sweriges Lapmarker" (1747), nyutgåva 1980, sid 71
- Åsa Nordén "Sällsamheter i Tornedalen", 1983, sid 270 ff
- SOU 1975:99 "Samerna i Sverige", sid 174
- Lars Svonni (red) "Samerna – Ett folk i fyra länder", 1974